

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИДА ДАЛИЛЛАРНИ БАҲОЛАШ ИСБОТЛАШ ЭЛЕМЕНТИ СИФАТИДА

Бозоров Ёдгор Ашурович

Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси бошқарма катта прокурори

Аннотация. Мазкур мақолада жиноят процессида далилларни баҳолаш исботлаш элементи сифатида ўзига хос жиҳатлари таҳлил қилинган. Энг муҳими далилларни баҳолашда исботлаш субъектининг ички ишончининг мазмун-моҳияти масалаларига урғу бериб ўтилган. Ушбу мақолада миллий ва хорижий қонунчилик билан бирга, олимларнинг фикрлари ҳам таҳлил қилинган.

Калит сўлари: стратегия, жиноят процесси, далиллар, баҳолаш, ҳуқуқий онг, билим, тажриба, ахлоқ, хорижий тажриба, ҳолис ва ички ишонч.

“2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ЎзР Президентининг Фармонида, жиноят, жиноят-процессуал ва жиноят ижроия қонунчилигини такомиллаштириш сиёсатини изчил давом эттириш, жинойий жазолар ва уларни ижро этиш тизимига инсонпарварлик тамойилини кенг жорий этиш бўйича мақсадлар белгиланиб олинган. Шу мақсадда, қонун устуворлиги ва конституциявий қонунийликни таъминлаш ҳамда инсон ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш муҳим саналади. Айниқса, жиноят ишларида ҳақиқатни аниқлаш, шахс айбдор ёки айбдор эмаслигини исботлаш муҳим саналади.

Жиноят процесси назариясида далилларни баҳолаш исботлаш жараёнининг элементларидан бири бўлиб, жиноят ишини тўғри ҳал этиш учун асосий мезон ҳисобланади.

Далилларни баҳолаш – судья, прокурор, суриштурувчи ва терговчини фикри фаолияти бўлиб, ушбу фаолият давомида улар далилларни тўлиқ, ҳар томонлама ва холисона кўриб чиқишга асосланган ҳолда қонун ва ҳуқуқий онгга амал қиладилар.¹

Олимлар томонидан далилларни баҳолашда исботлаш субъектининг ички ишончининг мазмуни турлича талқин қилинади. Баъзи муаллифлар ички ишончни далилларни баҳолаш усули (йўли) деб ҳисоблашади.² Бошқалар, ички ишончни исботлаш субъектининг объектларни билиш натижаларининг ҳақиқатига ҳиссий жиҳатдан юкланган муносабати сифатида тушуниш керак, деб ҳисоблашади.³

Б.Т.Мютишиннинг фикрича, судьянинг ички ишончи олган билимлари, ортирган тажрибаси орқали ҳодисага бўлган шахсий фикри, қарори ёки ҳаракатидир.⁴

¹ Ўзбекистон Республикасининг Жиноят процесси. Дарслик. ЎзР ИИВ Академияси. – Т.: 2012. – Б. 115.

² Башкатов, Л.Н., Ветрова, Г.Н., Донченко, А.Д., Зажицкий, В.И. Шестаков, В.И. Уголовный процесс / Под ред. проф. Долговой. - М., 2001. - С. 108

³ Громов, Н.А., Зайцева, С.А. Оценка доказательств в уголовном процессе. - М., 2002. - С. 52

⁴ Матюшин, Б.Т. Внутреннее убеждение судей и оценка доказательств // Вестник МГУ. Сер. 11 «Право». - 1977. - № 3. - С. 58.

Ички ишонч - бу далилларни баҳолаш усули. Усул сифатида у далилларни баҳолашда риоя қилиниши керак бўлган принциплар, услублар, қоидалар ва талабларнинг маълум бир тизимини назарда тутати. Унинг ажралмас хусусиятлари қаторида, бизнинг фикримизча, қуйидаги хусусиятлар мавжуд:

Объективлик - ишончли билим асосида. Бу методнинг мазмунли мазмуни шундан иборатки, у тадқиқот предмети ҳақидаги билимларни акс эттиради. Исботлаш субъекти ўз онгида исбот предметининг ҳолатларига оид объектив воқелик фактларини акс эттиради.

Жиноят-процессуал далилларнинг предмети исботлашнинг маълум модели бўлиб, унда жиноят ишига хос бўлган фактлар ва ҳолатларнинг зарурий доираси, жиноятдан қатъи назар, таркибий элементлар сифатида мавжуд бўлади. Булардан исботлаш предмети жиноят процессининг босқичига, аниқ жиноят таркибига ва қабул қилинадиган қарор турига қараб, муайян иш учун исботлашнинг махсус моделини ташкил этади. Моделнинг таркибий элементлари умуман олганда жиноят ҳақидаги билимларнинг моддий ва процессуал ҳуқуқ нуқтаи назаридан тўлиқлиги ва ҳар томонлама акс эттириши керак. Бундай билимларнинг мазмуни қанчалик тўлиқ ёритилган бўлса, ҳар бир ҳолатда исботлаш предмети исботлаш субъекти томонидан тўғри белгиланиши ва текширилиши кафолати шунчалик юқори бўлади.

Умумий аҳамиятлилик - ишдаги далилларни баҳолашнинг барча субъектлари учун усулнинг универсаллиги. Умумий аҳамият бизни ўраб турган дунёни, инсоннинг ўзини ва унинг тафаккурини тушуниш қонунларига асосланади. Далилларни баҳолаш бутун инсоният томонидан тўпланган тажриба, объектив воқелик ҳодисаларини билиш шакллари, усуллари ва мантиқий қоидаларини ҳисобга олган ҳолда амалга оширилади. Бундай билим оқилона ва тизимли, аммо унинг тизимлилиги, чунки тушунчалар ва ҳукмларнинг мантиқий ўзаро боғлиқлиги асосида билимларни маълум бир тартибга солиш зарурати исботлаш предмети билан белгиланади, яъни белгиланиши жиноят ишини моҳиятан ҳал қилиш имконини берадиган ҳолатлар.

Тасвирамкок - бир хил ўхшаш вазиятда ҳар қандай субъект ҳаракатларининг ўзгармаслиги. Мазкур қоида суд ҳукмини (қарорини) юқори турувчи судлар томонидан апелляция ёки назорат тартибда кўриб чиқишда, ишдаги далилларга такрорий ёки назорат баҳо беришда муҳим аҳамиятга эга.

Мақсадлилилик - далилларни баҳолаш билан боғлиқ ақлий ва мантиқий тадбирларни амалга оширишнинг оқилона назорат қилиниши.

Далилларни баҳолаш усули сифатида ички ишонч - бу исботлаш субъектининг шахс сифатида когнитив қобилиятларига асосланган фаол, ижодий когнитив жараёнидир. Инсоннинг когнитив қобилиятлари биринчи навбатда ҳислар билан боғлиқ. Ҳиссий акс эттиришнинг учта шакли мавжуд: сезиш, идрок этиш, тасвирлаш. Ҳиссий акс эттиришнинг роли жуда катта: сезги аъзолари бўлмаса, одам одатда на билишга, на фикрлашга қодир; рационал ҳислар бизга берадиган материални таҳлил қилишга асосланади.

Заруриятлилилик - меъёр ва қоидаларга риоя қилган ҳолда баҳолаш натижаларининг кафолати. Исботлаш субъекти ишдаги далилларни қонун ҳужжатларига амал қилган ҳолда баҳолаши шарт. Қонун далилларни баҳолаш қоидаларини ишлаб чиқади, эътибор бермаслик эса, ички ишонтириш жараёнини мантиксиз ва унинг кейинги ҳаракатини фойдасиз, асоссиз ва ноқонуний қилади.

Ички ишонтириш усули ўз ҳаётий позицияси, фикрлаш маданияти, ижтимоий фаоллиги, қонунга муносабати, қонунийлиги бўлган шахс бўлган маълум бир субъект томонидан далилларни баҳолашда қўлланилади. Бу ахлоқий таърифлар ва уларнинг ҳуқуқ билан алоқаси кўплаб фалсафий, ҳуқуқий ва социологик тадқиқотлар объекти бўлган кўплаб

мутафаккирларнинг онгида узоқ вақтдан бери банд бўлган. Ҳуқуқ ва ахлоқ ўртасидаги мавжуд фарқларга қарамай, умуман олганда, бу ҳодисалар ўзаро боғлиқ ва мувофиқлик деб ҳисобланади. Ҳуқуқ ва ахлоқ ўртасидаги муносабат нафақат ахлоқнинг ҳуқуққа, балки ҳуқуқнинг ахлоққа таъсирида ҳам намоён бўлади. Ахлоқ одамларнинг фаолиятини яхшилик ва ёмонлик, адолат ва инсонпарварлик, бурч ва виждон ва бошқалар ҳақидаги ғоялар нуқтаи назаридан баҳолашни ўз ичига олади. Судья, прокурор, терговчи ва суриштирувчининг касбий яроқлилигининг муҳим мезонларидан бири ахлоқ ҳисобланади.⁵

⁵ Кузнецова, Э.В. Философия права в России. -М., 1989. - С. 87.

